

УДК [281.96:262.12:241](477)

ПРОБЛЕМИ ХРИСТИЯНСЬКОЇ МИРОЛОГІЇ У СПАДЩИНІ МИТРОПОЛИТА А.ШЕПТИЦЬКОГО

Андрій Васьків

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська 1, м. Львів 79000, Україна, filos@franko.lviv.ua*

Розкрито категоріальну сутність понять війни і миру в богословських та морально-пасторальних працях митрополита Української греко-католицької церкви А.Шептицького. Проблеми жертвовності християнина, гідності воїна, моральної відповідальності людини, ставлення церкви до ідеологічного чи мілітарного насильства в інтерпретації А.Шептицького не втратили своєї актуальності й сьогодні. Думки митрополита з цього приводу є універсальними і надконфесійними, а тому прийнятними для сучасної духовно-моральної традиції.

Ключові слова: мирологія, християнська жертвовність, гідність воїна.

XX ст. було чи не найконфліктнішим в історії людства. Дві світові війни, безліч локальних сутичок нещадно руйнували людські життя і долі, змінювали карту світу, кордони держав. Україна, особливо західні її терени, у першій половині віку, що минув, теж неодноразово опинялися у вирі воєнних дій. Саме у цей час проблеми війни і миру, аналіз причин конфлікту, прогнозування можливих його наслідків неодноразово ставали предметом богословських рефлексій, висловлених у численних пастирських посланнях та листах ієрархів українських церков.

Особливо багатою у цьому плані є спадщина митрополита Української греко-католицької церкви Андрея Шептицького – людини, яка майже півстоліття була духовним провідником значної частини західного українства. Важливість позицій митрополита щодо зазначених проблем зумовлюється тим винятковим становищем, яке впродовж тривалого часу він та очолювана ним церква посідали у національному житті вірних, а також намаганням гідно репрезентувати їхні інтереси, оперативно реагувати на будь-які політичні зміни у їхньому середовищі.

Епоха Андрея Шептицького, на жаль, давала чимало матеріалу для роздумів над проблемами війни і миру, для мирологічної концепції. Усе написане митрополитом з цього приводу сприймається як незаперечний авторитет. Особливої пророчості, знаковості набувають його думки сьогодні,

до речі, у січні 2001 р. виповнилося століття з часу приходу А.Шептицького на Святоюрську митрополичу кафедру у Львові.

Нашим завданням є розглянути бачення митрополитом щодо проблем війни і миру у надчасовому вимірі, показати універсальність цих тлумачень, дещо абстрагувавши їх, наскільки це можливо, від політичного контексту та практики.

У фундаментальній аскетично-моральній праці “Християнська праведність” А.Шептицький називає мир “даром Святого Духа”, наголошує, що акт миру є актом любові, найголовнішою із християнських чеснот, вершиною “Христових дарів”[1, с.243,287]. Визначаючи семантичне навантаження цього поняття, митрополит нагадує, що слово “мир” апостоли завжди поєднували із поняттям “благодаті”, - відтак зазначає, що мир – це перш за все “згідливість і згода”, яка єднає людей із собою [1, с.281-282].

Якщо людина прагне миру, то, очевидно, мусить бажати усунення всього того, що противиться цьому миру. Таким чином мир трактується як “усунене в обох напрямках противне побажання”. Це відмова двох або більшої кількості сторін від своїх “природних жадоб” чи “природних нахилів”, “втихомирення і злука пожадань” у “кожної людини зокрема і цілого суспільства загалом”[1, с.287]. Тут фактично йдеться про досягнення компромісу, коли кожна із сторін йде на якусь поступку заради досягнення миру.

А.Шептицький оперує поняттями “правдивого” і “фальшивого” миру. Перший (його ознакою є “добрі побажання”) повинен вести невпинну боротьбу із другим, і привести людину до Божественної волі, зробити мир “наслідком любові”. Цю схему, на думку митрополита, повинні беззастережно сприймати всі християни, бо для них мир – це “одинокий спосіб прославлення Бога” [2, с.254].

А.Шептицький зазначав, що “фальшивий” мир ґрунтується на втихомиренні неприродних, неправедних бажань, які продиктовані гріховною природою людини, її егоїзмом. Саме про такий мир сказано Христом: “Я не прийшов принести мир, а меч” (Мат. 10,34). Інтерпретуючи цей, на перший погляд, парадоксальний вислів, Владика зазначає, що не кожен мир “є добрий”. Христовий мир поєднаний з мечем так, як блаженство миротворців поєднане з блаженством переслідуваних. Мир Христа, за твердженням глави церкви, стосується волі людини, звернений до “найвищої мети її життя”. Той, хто шукає миру поза цими поняттями, миру “оманливого”, такого, що не цінує життя людини, заслуговує на війну, на той меч, про який говорить Христос.

Діалектично пов'язані із феноменом миру у концепції Шептицького проблеми війни. Війна трактується як пошук миру “людською егоїстичною натурою”. Людина, переповнена “природної жадоби і нахилу”, не здатна йти на компроміс, не в стані зберегти *status quo*, саме тому старається “цей мир зламати”, бо він противиться “осягненню того всього, що вона бажає”. Митрополит приходить до, можливо, дещо несподіваного, але цілком справедливого висновку: “Всі, що війну провадять, через війну стараються дійти до миру повнішого і досконалішого від того миру, який мали” [1, с.283].

Війна розглядається як терпіння через тих, хто більше дбає “про свою наживу, ніж про добро народу”, не вміє заради любові до ближніх пожертвувати власною користю. “Любов до себе самого” – самолюбство, яке руйнує усвідомлення єдності, веде суспільство до занепаду і розкладу, породжує лише “роздор і ненависть”, митрополит вважав його однією із спонук до війни [3, с.138-139].

Вустами апостола Якова А.Шептицький виводить причини війни не лише з егоїзму, але і з пристрастей, заздрості, патологічного прагнення позбавляти життя, “обертати все на свої розкоші”(Яків 4, 1-3) [4, с.14].

Війна, на думку митрополита, це зло, якого людство не може уникнути, “зло конечне”. Причина фатальності зла – у віддаленні людей від Божого Закону, аморальному, “неблагочестивому” ставленні до ближніх, ігноруванні загальнообов'язкових релігійних моральних приписів. Особливе занепокоєння висловлював митрополит з того приводу, що навіть перед обличчям смертельної небезпеки, яку несе війна, людина не завжди може усвідомити “тлінність” свого існування, необхідність порятунку своєї душі. Есхатологічний відтінок має теза про необхідність кожному християнину і в мирний час “жити так, щоб завжди був готовий померти” [5, с.626].

Все життя людини, особливо людини-християнина, Владика Андрей прирівнює до “служби воїна”. Дії цивільного, а тим більше військового повинні бути підпорядковані, на його думку, чесноті “Господнього страху”. Митрополит трактує страх не як вияв слабкості чи антипод мужності. Під “Господнім страхом” він розуміє спроможність людини усвідомлювати свої вчинки, нести за них відповідальність, а також її здатність відвернутися від гріха чи спокуси скоєння насильства.

До проблеми військової зради підходить А.Шептицький цілком традиційно, називаючи її ганебним явищем. Однак зраду Христу та церкві вважає набагато гіршим злочином, ніж зраду Вітчизні та військовій присязі.

Мирологічна концепція ієрарха УГКЦ обґрунтовує також принцип жертвності християнина у ході військових дій, доцільність самопожертви

задля досягнення миру. А.Шептицький багато розмірковує над правом людини – християнина, людини – воїна чинити насильство, позбавляти життя подібного собі. Він з гіркотою зазначав, що “в очах багатьох людей вбити людину стало чимось буденним і малим”. Однак насильницькі дії тих солдатів, які переконані в тому, що війна, яку вони ведуть, справедлива, покликана захистити рідний край, власні родини, якщо і не виправдовуються повністю, то принаймні знаходять розуміння в митрополита. Жертва, принесена за віру, сполучена із виконанням військового обов’язку, називається ним “широю жертвою любові до ближнього” і прирівнюється до жертв “святих мучеників за віру». Людей, які принесли такі жертви, глава церкви називає “правдивими християнами” і патріотами своєї батьківщини. [6, с.394] У пастирському посланні з нагоди початку першої світової війни він особисто закликає воїнів виконати “святий обов’язок” оборони рідного краю [7, с.72-74].

Відомо, що у 1939 р. А.Шептицький просив дозволу папи Пія XII на принесення себе у “добровільну кровну жертву” задля порятунку митрополії, протесту проти більшовицької окупації західноукраїнських земель. Згоди на це він не отримав, але вже у 1942 р. у листі до папи писав, що така жертва “правдоподібно мала би меншу вартість перед Богом, ніж молитва, висловлена дитиною”[8, с.985]. Така оцінка зайвий раз є свідченням вкрай обережного ставлення до принципу самопожертви у військових конфліктах. Відомі також факти засудження митрополитом надмірних, “безглузвих” і “шкідливих” самопожертв молодих націонал-радикалів у роки міжвоєнного двадцятиліття. У той час він постійно наголошував, що “святій справі не можна служити із закривавленими руками”, а тривкого миру досягнути “хвилевими зривами” ще нікому не вдавалося. Владика неодноразово зазначав, що злочин, здійснений в ім’я патріотизму (мав на увазі не оборону рідного краю, а терористичні акти українських підпільників) є злочином проти українського народу [9].

Митрополит зазначав, що у військових діях бере участь чимало людей, позбавлених будь-якої жертвовності, не обтяжених моральним комплексом обов’язку. Їх діяльність він називав проливанням крові, міра якої залежить від їх власного сумління. У таких людей надзвичайно швидко розвивається феномен “легкодушності”, з якою вони позбавляють життя іншого.

Війна, на думку Владики, неминуче веде до атрофування почуттів справедливості й людяності, поступово навчає людину красти і вбивати. Навіть ті, хто не брав безпосередньої участі в боях, а лише читав чи чув про “загальне пролиття крові”, рано чи пізно звикають до нього і починають

вважати кровопролиття “за річ буденну, конечну, звичайну” [6, с.395]. Ця теза мирологічної концепції А.Шептицького особливо актуальна сьогодні. Потрібно чинити рішучий опір сучасній низькопробній масовій культурі, яка пропагує насильство, романтизує культ сили, утверджує відчуття безкарності за скоєні злочини бо ризикуємо виховати покоління, котре легкодушно ставитиметься до цінності людського життя, ігноруватиме християнську моральну аксіологію.

Лихоліття другої світової війни, вкрай непроста політична ситуація спонукали А.Шептицького балансувати, шукати паритету між національними інтересами українства та реаліями радянської та німецької окупацій. Однак цінність даного Богом людині життя залишалася для глави церкви першочерговою проблемою. 21 листопада 1942 р. митрополит публікує свій знаменитий пастирський лист “Не убий”, в якому суворо засуджує знищення людини людиною, а особливо факти політичного вбивства задля досягнення примарного миру і невизначених цілей. У листі звучить пересторога тим, хто наважиться порушити Божу заповідь, а людиновбивство проголошується важким злочином проти Бога та народу [10].

По-різному, залежно від специфіки політичних умов, підходив митрополит до проблеми участі церкви, духовенства у розв’язанні військових конфліктів, встановленні миру. У ряді його праць ми зустрічаємо твердження про те, що церква може і повинна виступати як “апостол миру”, а, отже, активно впливати на врегулювання військового конфлікту, підтримуючи лише справедливо воюючу сторону. Зауважимо, що критерії цієї “справедливості” повинна визначати сама церква, послуговуючись принципами християнської моральної доктрини та конкретними історико-політичними реаліями. Згадаємо також заяву А.Шептицького про допомогу німецькій армії, оскільки вона “визволила нас від більшовицького режиму” [11]. Окрім цього, відома також думка Владики, висловлена ще в часи першої світової війни, про те, що священник, ангажований у певне політичне середовище, в часи військових дій “може і повинен бути усунутий від всякого впливу на народ” [12, с.608-609].

Ця ланка мирологічного вчення А.Шептицького є найбільш хиткою. Адже в умовах тої нестабільної політичної атмосфери, в якій опинилася Українська греко-католицька церква та її вірні, їх цілковитого узалежнення від політико-ідеологічної ситуації, цілком нормальними і закономірними є пошуки митрополитом певного орієнтиру, який забезпечив би УГКЦ можливість оптимального функціонування. Інша річ, що в тих непростих умовах цей пошук інколи приводив до використання окремими політичними силами церкви, деяких її представників у своїх цілях, для “освячення” своєї

діяльності, а митрополит не завжди міг (чи хотів?) від цих явищ дистанціюватися.

Послання “Не убий!”, лист-протест Гіммлеру, ряд інших праць виразно засвідчують, що глава церкви, якщо і прагнув вплинути на політичну ситуацію в Західній Україні в роки другої світової війни, то робив це винятково з метою захисту інтересів очолюваної ним Церкви та її вірних. Досягненню цієї мети він намагався не підпорядковувати людські життя. Розглядаючи цю проблему, ми повинні брати до уваги зовнішню привабливість окремих гасел українського національно-визвольного руху, тих гасел, які спонукали до людських жертв і були критиковані А.Шептицьким. На жаль, вага і авторитет його слова не завжди були беззаперечними не лише в середовищі тих, хто вважав себе вірним УГКЦ, але й серед самих священиків. Окремі гасла митрополичої мирологічної концепції у тих скрутних обставинах не завжди сприймалися адекватно та знаходили розуміння. Ототожнювати позицію загалу церкви з позицією її митрополита у цій ситуації не зовсім коректним.

Митрополит А.Шептицький класифікує війни на справедливі й несправедливі, світові й громадянські. Він часто виступає палким прихильником перемир'я, як такого тактичного кроку, що зближує конфліктуючі сторони і веде до встановлення повного миру. У відомій промові в австрійському парламенті з нагоди перемир'я у Брест-Литовську А.Шептицький зарекомендував себе непоганим стратегом, тактиком, який у постконфліктний період бере до уваги весь спектр геополітичних чинників. Аналізуючи ситуацію після встановлення миру, він (і це особливо важливо сьогодні) вів мову про нові фундаментальні принципи державотворення. Старому, геополітичному “принципу кордонів”, створеному дипломатами, було протиставлено принцип, базований на встановленні етнографічних кордонів і визнанні права нації на самовизначення. Саме врахування останнього, на думку митрополита, може і повинно забезпечити безболісний процес мирного врегулювання будь-якого військового конфлікту [13, с.677-688].

Незважаючи на те, що основні принципи мирологічної концепції А.Шептицького були продиктовані специфікою суспільно-політичного становища українства, міжнародної, геополітичної ситуації у першій половині ХХ ст., наприкінці цього століття вони звучать доволі актуально. Вони є універсальними, такими, що однаковою мірою можуть бути сприйняті представниками різних конфесій, і що особливо важливо, відповідають сучасному статусу України як великої, християнської та миролюбної держави, такої держави, якою хотів її бачити митрополит

Андрей Шептицький. Наріжним каменем цієї концепції є самоцінність та святість людського життя як "Дару Божого", гідність людини-християнина, а також любов та егоїзм, як головні спонуки війни та миру.

1. *Шептицький А.* Християнська праведність // Твори (аскетично-моральні). Львів, 1994. С.129-417.
2. *Шептицький А.* Послання про літургійне життя // Львівські архієпархіальні відомості (далі - ЛАЕВ). 1934. – 15 грудня. С.247-254.
3. *Шептицький А.* Найбільша заповідь // Твори Слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького. Пастирські листи. 1899-1901: у 2-х т. Львів, 1994. Т.1. 122-156.
4. *Шептицький А.* Божа мудрість // Твори (аскетично-моральні). Львів, 1994. С.3-128.
5. *Шептицький А.* Проповідь у церкві Успення Пресвятої Богородиці після вступлення російських військ до Львова // Митрополит А.Шептицький: життя і діяльність. Церква і суспільне питання. Документи і матеріали. 1899-1944. Львів, 1999. Т.ІІ. Кн.2. С.626-627.
6. *Шептицький А.* Послання на Великий піст // Твори (морально-пасторальні). Львів, 1994. С.384-455.
7. *Шептицький А.* Пастирський лист з нагоди війни // ЛАЕВ. 1914. Ч.9. С.69-74.
8. *Шептицький А.* Лист до папи Пія XII // Митрополит А.Шептицький: життя і діяльність. Церква і суспільне питання. Документи і матеріали. 1899-1944. Львів, 1999. Т.ІІ. Кн.2. С.982-986.
9. *Шептицький А.* З нагоди вбивства Бл. п. директора І.Бабія // ЛАЕВ. 1934. Ч.8. С.170-171; Його ж. Слово до української молоді // Мета (Львів). 1932. Ч.19. С.1-2.
10. *Шептицький А.* Не убий ! // Листи – послання. 1939-1944. Львів, 1991. С.222-231.
11. *Шептицький А.* Звернення до духовенства і вірних // Центральний Державний історичний архів України у Львові. Ф.358. Оп.1. Спр.11. Арк.25.
12. *Шептицький А.* Лист до Президії намісництва // Митрополит А.Шептицький: життя і діяльність. Церква і суспільне питання. Документи і матеріали. 1899-1944. Львів, 1999. Т.ІІ. Кн.2. С.608-609.
13. *Шептицький А.* Промова у Віденському парламенті з нагоди перемир'я у Брест-Литовську // Митрополит А.Шептицький: життя і діяльність. Церква і суспільне питання. Документи і матеріали. 1899-1944. Львів, 1999. Т.ІІ. Кн.2. С.675-680.

**THE PROBLEMS OF CHRISTIAN SCIENCE OF PEACE
IN LEGACY OF METROPOLITAN ANDREJ SHEPTYTS'KYJ**

Andrij Vas'kiv

*Ivan Franko National University of Lviv
st. Universytetska 1. Lviv 79000, Ukraine, filos@franko.lviv.*

This article analyses the conceptions of war and peace, reveals the essence of these terms in theological researches of A. Sheptyts'kyj, Metropolitan of the Ukrainian Greek-Catholic Church. The Metropolitan described the problems of the Christian sacrifice, honour of warrior, relations of Church to the ideological and military violence. His thoughts are universal and outconfessional, therefore they are important for present spiritual and moral tradition.

Key words: science of peace, Christianity sacrifice, honour of warrior.

Стаття надійшла до редколегії 06.2001

Прийнята до друку 10.2001